

Лавренюк В. В.

Національний університет «Одеська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР І КОНЦЕПЦІЯ НАРОДУ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Означена стаття присвячена темі розуміння Тарасом Шевченком українського національного характеру, а також визначено і на численних прикладах творів поета усебічно проаналізовано його концепцію народу: нездорове, гниле начало не тільки в прислужниках «царів, а отже, Росії», а й у широких народних масах, отруєних духом рабства, у людях, яких він називає юродивими дітьми, бо вони не вміють розрізняти істинне й фальшиве, високе й низьке, часто поклоняючись фальшивому й низькому, йдучи на поводу в лжепастирів, які обманом завойовують собі дешеvu популярність. Гнівно характеризує цих мерзенних представників панства, поет з іще більшим гнівом говорить про людський загал, бо Шевченко хоче своїм гірким і нещадним словом пробудити в народі пригаслі почуття гордості, сумління, навчити громаду бути не рабами, а громадянами. Ця особливість Шевченкової любові як почуття багатовимірного, котре включає в себе й несамовито, гіперболічно виявлювану любов, і так само несамовито, гіперболічно виявлювану ненависть, дається взнаки постійно в творах Кобзаря.

У статті також підкреслено, що Тарас Шевченко постійно говорить про героїчне начало в національному характері, бачачи знову ж його двоїстість уже в децю іншому, позитивному вже плані: у козацькій душі збереглися головні складники всеукраїнської ментальності, насамперед демократизм. Прагнучи «пробудити, зцілити» душу України, Шевченко постійно нагадує про героїку національно-визвольної війни, про часи «Тарасової ночі», Івана Підкови, про Гайдамаччину, кличе й до нової боротьби, яка має «повернути «славу України», при чому не виключається й соціальний момент.

У статті зроблено висновок про те, що Т. Шевченко у в своїх прогнозах майбутнього України був точним, правдивим, бачачи її щастя в свободі від лабет самодержавства та кріпосництва, милуючись цією вільною Україною, її веселими людьми в веселих селах (як він любить цей епітет «веселі», живописуючи щасливу, вільну людину) і пророкуючи, що це щастя прийде в рідний край.

Узагальнено також і думку про те, що суть Шевченкової поезії – не в міфотворчості, а в тій наскрізній ідеї, яка стала центральним нервом його творчості, його громадсько-політичної діяльності, усього життя його.

Ключові слова: національний характер, концепція народу, майбутнє України, свобода, демократія.

Постановка проблеми. Довести, що у своїх поглядах на сучасну, стражденну Україну, і в своїх творах про історичне минуле, про героїчну боротьбу, і в мріях про майбутнє, і в думках про сім'ю, на якій базуються основи народної моралі, Шевченко завжди був національним поетом, що відтворив риси нашого національного характеру й мав чітку концепцію народу, котрий, долаючи в собі рабську психологію, формувався як свідомий громадянський організм. Неперехідне, вічне значення Шевченкової поезії саме й полягає в тому, що, завдяки проникненню Кобзаря в суть характеру українця, вона «давно стала найважливішим і нетлінним складником духовного ества українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мірилом слави й популярності Шевченка не тільки як українського поета, але європейського і світової слави натхненного поета-патріота, є та оцінка, яку дали нашому генієві чужинці.

Повний і синтетичний огляд того, як літературні дослідники різних європейських народів оцінили Шевченка, дає нам документальна студія Петра Одарченка (1903–2006 рр.) – одного з найкращих сучасних дослідників Шевченкової спадщини дає хронологічний перелік чужинецьких голосів про Шевченка, починаючи від появи його перших творів, аж до наших часів. У цій публікації автор подає нам перелік усіх праць, статей різними мовами, що вийшли з-під пера різних дослідників, кри-

тиків, про велич Шевченкової поезії, як втілення непоборного духу великого народного співця, глибокого гуманіста, універсального поета. Серед них ряд критичних оглядів-статей і студій польських, чеських, литовських, білоруських авторів, а також південно-слов'янських народів. Зокрема підкреслює він велику пошану для Тараса Шевченка у вірмен і грузинів за його «Кавказ», критиків західно-європейських (французьких, англійських і німецьких). Надзвичайної уваги заслуговує оцінка визначного шведського дослідника Шевченкової творчості – Альфреда Єнзена («Український національний поет», 1909 р. і «Т. Шевченко – Життя українського поета» з 1916 р.), видані у Відні німецькою мовою. В цих працях Єнзен подав найбільш ґрунтовний аналіз ідейного змісту творів Шевченка та докладну характеристику його мистецьких досягнень. «Він займає особливе місце у світовій літературі – пише Єнзен, – він сам створив літературу і втілює у своїх віршах душу всього народу» [6, с. 265]. Це є поясненням того, що творчість Тараса Шевченка й по сьогодні, – особливо сьогодні, в час, коли Україна веде кровопролитну визвольну війну з одвічним ворогом – москвою, – є предметом усебічного вивчення не лише в Україні, а й в усьому світі.

Постановка завдання. На численних прикладах довести глибоке знання Тарасом Шевченком трагічної історії України і вбивчих наслідків для її народу імперської політики москви; розуміння поетом українського національного характеру, як волелюбного, в основі своїй глибоко демократичного, чесного і працьовитого господаря на своїй землі. Такою є провідна думка творчості Великого Кобзаря.

У статті також підкреслено, що Тарас Шевченко постійно говорить про героїчне начало в національному характері, бачачи знову ж його двоїстість уже в дещо іншому, позитивному вже плані: у козацькій душі збереглися головні складники всеукраїнської ментальності, насамперед демократизм. Прагнучи «пробудити, зцілити» душу України, Шевченко постійно нагадує про героїку національно-визвольної війни, про часи «Тарасової ночі», Івана Підкови, про Гайдамачину, кличе й до нової боротьби, яка має «повернути «славу України», при чому не виключається й соціальний момент.

У статті зроблено висновок про те, що Т. Шевченко у в своїх прогнозах майбутнього України був точним, правдивим, бачачи її щастя в свободі від лабет самодержавства та кріпосництва, милуючись цією вільною Україною, її веселими

людьми в веселих селах (як він любить цей епітет «веселі»), живописуючи щасливу, вільну людину) і пророкуючи, що це щастя прийде в рідний край.

Узагальнено також і думку про те, що суть Шевченкової поезії – не в міфотворчості, а в тій наскрізній ідеї, яка стала центральним нервом його творчості, його громадсько-політичної діяльності, усього життя його.

Виклад основного матеріалу. Національний характер визначається морально-психологічними орієнтирами, трудовими зусиллями народу, його історичною пам'яттю й боротьбою за свою свободу, незалежність. Концепція народу – це розуміння його як рушійної сили історичного процесу, як суспільно-морального організму, що перебуває в розвитку, що, коли говорити про український народ із його трагічною історією, долаючи в собі рабський дух, пасивність, покору, які віками прищеплювались йому властью імущими, формується й виростає як громадянськи свідомий, сповнений національної гордості колектив.

Коли говорити про розуміння національного характеру Шевченком і про його концепцію народу, варто погодитись із Валерієм Шевчуком, який справедливо твердить: «Загалом поет залишається при баченні свого народу двоїстасному: у здоровій своїй частині (убогі, поневолені, але чисті духом носії правди), і в нездоровій, гнилій частині – ті, які стали прислужниками царів, а отже, Росії» [10, с. 30]. Це судження дослідника можна водночас уточнити, доповнити. Шевченко бачить нездорове, гниле начало не тільки в прислужниках «царів, а отже, Росії», а й у широких народних масах, отруєних отим духом рабства, у людях, яких він називає юродивими дітьми, бо вони не вміють розрізняти істинне й фальшиве, високе й низьке, часто поклоняючись фальшивому й низькому, йдучи на поводу в лжепастирів, які обманом, дрібними подачками, красивою фразою завоюють собі дешеvu популярність. Характеризуючи цих мерзенних представників панства, що «вольнодумствують в шинку», знаходячи найгнівніші слова для їх характеристики, поет іще з більшим гнівом говорить про людський загаль, і це гнів болючий, це почуття істинної, дійової любові, бо Шевченко хоче своїм гірким і нещадним словом пробудити в народі пригаслі почуття гордості, сумління, навчити громаду бути не рабами, а громадянами:

Та й тільки ж то. Кругом паскуда!

Чому ж його не так зовуть?

Чому на його не плюють?

Чому не топчуть!! Люде, люде! За шмат гнилої ковбаси У вас хоч матір попроси, То оддасте. Не жаль на його, На п'яного Петра кривого. А жаль великий на людей, На тих юродивих дітей! [9, с. 97].

Ця особливість Шевченкової любові як почуття багатовимірного, котре включає в себе й несамовито, гіперболічно виявлювану любов, і так само несамовито, гіперболічно виявлювану ненависть, дається взнаки постійно в творах Кобзаря:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю! [9, с. 40].

І поряд із цим нестримно емоційним освідченням у любові до України – найгіркіші, найнещадніші характеристики на адресу її, на адресу рідного люду, затурканого, чия національна, людська свідомість притлумлена:

А тее диво, всіма кохане:
У шинку покритка, а люде п'яні! [9, с. 47].

І водночас Шевченко постійно говорить про героїчне начало в національному характері, бачачи знову ж його двоїстість уже в дещо іншому, позитивному вже плані, на що звертає увагу Василь Пахаренко: «Навіть сам наш національний характер поділився на два типи: селянський та козацький. В останньому вже запанувала чоловічо-вольова первина, хоча, на диво, не зникла й емоційна. Таким чином, у козацькій душі збереглися головні складники всеукраїнської ментальності, насамперед демократизм» [5, с. 44]. І далі дослідник справедливо вважає, що «всі складники» української ментальності на диво чітко віддзеркалилися «в долі, характері й творчості Шевченка», який «свято вірив, що врятувати, визволити Україну, націю – це пробудити, зцілити її душу» [5, с. 46].

Прагнучи «пробудити, зцілити» душу України, Шевченко постійно нагадує про героїку національно-визвольної війни, про часи «Тарасової ночі», Івана Підкови, про гайдамаччину, кличе й до нової боротьби, яка має «повернути «славу України», при чому не виключається й соціальний момент» [10, с. 16]. Треба пам'ятати, як Шевченко, пишучи своїх «Гайдамаків», болів з приводу того, що народна пам'ять пригасла, що онуки, забувши про вільнолюбні традиції минулого, байдужі до них, «жито собі сіють», не можуть згадати, «Де Гонти могила, Мученика праведного Де похоронили?». Й поетові: «Тяжко! Важко! Кат панує, А їх не згадають» [8, с. 158]. Як бачимо, селянському типові характеру поет протиставляє таки козацьке,

героїчне й дійово демократичне начало. В такому протиставленні ми відчуваємо й характерне для поезії загострення думки й почуття. А водночас, мабуть, у цих словах про значимість козацького начала в характері народу – й глибока історична правда. Отож, справедливим є твердження Валерія Шевчука, «що Тарас Шевченко не раз був на вищому рівні як історик, аніж історики фахові – його сучасники. Окремі моменти рідної історії він не так знав, як прочував силою свого генія, але ніколи не неправдиво» [10, с. 71].

Тарас Шевченко дивився на історію суворо тверезим, реалістичним поглядом, хоч, звичайно, його «Гайдамаки» характеризуються й романтичною гіперболічністю, загостреністю почуття, піднесеністю в оспівуванні героїчних звершень народу й особистості. Але в оцінці минулого він – таки реаліст. Торкаючись своїм пером найтрагічніших сторінок історії України (Коліївщина), поет живописав, відповідно до правди життя, кривавицю народного повстання, сцени бенкетів гайдамацтва на фоні пожеж, серед калюж крові. Він намалював по-шекспірівськи трагічну картину вбивства Гонтою своїх дітей, а потім – і картину їхнього поховання батьком. Гонта серед тисяч трупів знаходить таки дітей своїх і ховає по-християнськи, страшно усміхаючись. І ця страшна усмішка Гонти передає той ступінь трагічності, за яким – уже прірва божевілля.

Та водночас сам поет, говорячи про пролиття крові не тільки на полі бою, а про вбивства дітей, жінок і старих, осуджує гайдамаків, бачить трагічні помилки їх і в «Передмові» до поеми постає перед нами як глашатай дружби народів, того братерства, яке є нашою національною рисою і водночас належить до загальнолюдських, неперехідних цінностей, що їх виробило людство, передаючи свої ідеали від покоління до покоління: «Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря – слав'янська земля» [8, с. 512].

Шевченкове трактування національного характеру, в основі якого лежить героїчне козацьке начало, різко розходиться з прагненням Григорія Грабовича представити козацтво як «безіменну недиференційовану масу» [1, с. 119], образ якої, мовляв, «виникає в поезії Шевченка постійно і в різноманітних контекстах» [1, с. 119]. Але далі дослідник сам заперечує себе, кажучи, що «безіменність не є абсолютною рисою, в багатьох

випадках автор називає імена позитивних героїв з середовища козаків. Та це (чому «та»? – наше запитання – В.Л.) ... або легендарні герої, як Іван Підкова чи цілком вигаданий Гамалія, або різні керівники козацьких повстань – Тарас Трясило, Лобода, Наливайко, Остряниця, Палій, чи, нарешті, ватажки гайдамаків – Гонта, Залізняк, Швачка» [1, с. 120–121]. Так, ці герої якраз і втілюють у собі конкретні й найхарактерніші риси національного характеру: відчайдушність, самовідданість, готовність життя своє віддати в боротьбі проти ворога за свободу України.

Григорій Грабович настійно прагне відмовити Шевченкові в його праві на звання виразника національної ідеї. Він пише: «У Шевченковому міфі Україна – зовсім не місце, територія чи країна...» [1, с. 67]. Він бачить у Шевченкові творця міфу про Україну. Але ж де той міф, коли Шевченко творив образ реальної сучасної йому України, яка «Обідрана, сиротою Понад Дніпром плаче» [8, с. 120], сплюндрована російським колоніальним, імперським режимом? Хіба ж Україна постає не як «місце, територія чи країна», що заперечує Г. Грабович, у вірші «І виріс я на чужині...», в якому перед нами – аж ніяк не міф, а знову ж абсолютно точні, реальні образи життя в тогочасній Україні, вибудовані за принципом градації?

Аж страх погано
У тім хорошому селі.
Чорніше чорної землі
Блукають люди, повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалились,
Стави бур 'яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!.. [9, с. 119].

Отож, цілком правомірним є те заперечення тези Грабовича про Шевченка як міфотворця, з яким зустрічаємося у Валерія Шевчука: «Міфотворчість зумовлює вигадку, своєрідну модуляцію на догоду певним передзавзяттям. Г. Грабович вважає, що Шевченко придумав український народ, тобто створив про нього міф, і тим одурив свій народ, власне, населення своєї землі: здається, при цьому міфотворцем треба вважати не Т. Шевченка, а таки Г. Грабовича та його однодумців. Т. Шевченко й справді давав численні візії минулого, сучасного і майбутнього, але минуле він бачив, хоч і в поетичних шатах, однак таке, яким воно й справді було. Так само бачив і сучасність, хоч, може, й жорстко, а в майбутньому провістив по-пророчому не одну

реальність, отже, ніяким вигадником і спотворювачем правди не був; більше того, «правда» – один із непорушних постулатів його світогляду, і він не раз це повторює» [10, с. 31]. Так, Шевченко і в своїх прогнозах майбутнього України був точним, правдивим, бачачи її щастя в свободі від лабет самодержавства та кріпосництва, милуючись цією вільною Україною, її веселими людьми в веселих селах (як він любить цей епітет «веселі», живописуючи щасливу, вільну людину) і пророкуючи, що це щастя прийде в рідний край, коли не останеться «Сліду панського в Україні» [9, с. 120].

Суть Шевченкової поезії – не в міфотворчості, а в тій наскрізній ідеї, яка стала центральним нервом його творчості, його громадсько-політичної діяльності, усього життя його. Як твердить Петро Іванишин, «такою ідеєю, на нашу думку і на думку багатьох інших дослідників, є національна ідея» [3, с. 35]. На цьому акцентує і Григорій Ключек: «...національна ідея була домінантною в творчості Тараса Шевченка, була рушійною силою його творчості» [4, с. 3]. Ця думка шевченкознавців ґрунтується на текстах Шевченка, в той час як Г. Грабович творить, не бачачи текстів, свою жорстку, умоглядну, вигадану ним схему. Він веде не діалог, про потребу якого в науці й у літературі постійно говорив Василь Фашенко [7, с. 45], а категоричний, незаперечний монолог, котрий не передбачає інших точок зору. Його категоричність, що спирається не на Шевченкові тексти, а на оту вигадану ним схему, виявляється і в розмові про таку основу національного характеру, як взаємини в родині, між чоловіком і жінкою, між матір'ю, батьком та дітьми. «Прокляття цього світу, – твердить Г. Грабович, – полягає в непримирній приреченості чоловічої та жіночої сторін, в неможливості їх об'єднання для дальшого продовження роду й розвитку» [1, с. 68–69]. Як розходиться це твердження з основами української ментальності, про які так доречно говорить Василь Пахаренко: «...визначальним у колективній позасвідомості українців стало прагнення до гармонії з довколишнім лагідним і досконалим материнським світом... А гармонія неможлива без свободи, тому стремління до волі визначило все у нашій національній вдачі.

Культ Неньки-Землі закономірно привів до обожнення матері, ж і н к и » [5, с. 27].

І саме Шевченко постійно, обожаючи жінку-матір, бачачи в ній найвище втілення краси («У нашій раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая з своїм дитяточком малим») [9, с. 193], постійно шукав гармонії між

чоловіком і жінкою, хоч бачив, звичайно, реально існуючу в суспільстві дисгармонію. І то знову ж не міф, а жорстока дійсність, у якій нищилася ця краса, бо матір часто чекає трагічна доля: вона загине «Межи псами на морозі Де-небудь під тином» [9, с. 195]. Але ж у Шевченка живе й віра, надія на той час, коли «буде син, і буде мати, і будуть люде на землі» [9, с. 353], тобто, коли запанують гармонійні взаємини. Саме про єдність сина й матері говорить Шевченко. То де ж тут «неможливість об'єднання» «чоловічої та жіночої сторін», про яку умоглядно пише Грабович? Тут – віра в їхню єдність, яка символізує єдність людей на світі. Далі Грабович твердить про інцест, батьковбивство як провідні мотиви творчості Шевченка при трактуванні ним суті сім'ї. Але ж Шевченко постійно мріяв про щасливу родину з дітьми й онуками. І то його трагедія, що ця мрія не здійснилась у його житті. Але вона освітлювала все його життя і його поезію. Він творить навіть ідилічні картини сімейного щастя, що протистоять суворій, жорстокій дійсності. Згадаймо і його «Садок вишневий коло хати» з циклу «В казематі», й вірш, писаний у найтрагічніший період його життя, в час заслання, коли саме думка про щасливу, гармонійну сім'ю допомагала йому вистояти за найнелюдяніших обставин:

І досі сниться: під горою
Меж вербами та над водою
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве

Своє маленькеє внуча.
І досі сниться, вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спать несе. А дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: – Де ж те лихо?
Печалі тії, вороги? [9, с. 233].

Висновки. Отже, і в своїх поглядах на сучасну, стражденну Україну, і в своїх творах про історичне минуле, про героїчну боротьбу, і в мріях про майбутнє, і в думках про сім'ю, на якій базуються основи народної моралі, Шевченко завжди був національним поетом, що відтворив риси нашого національного характеру й мав чітку концепцію народу, котрий, долаючи в собі рабську психологію, формувався як свідомий громадянський організм. Неперехідне, вічне значення Шевченкової поезії саме й полягає в тому, що, завдяки проникненню Кобзаря в суть характеру українця, вона «давно стала найважливішим і нетлінним складником духовного ества українського народу. Шевченко – це не тільки те, що вивчають, але й те, чим живуть. У чому черпають сили і надії. У глибини майбутнього слав Шевченко свої непохитні заповіді синам рідної землі, і серед цих заповітів перший і останній:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть» [2, с. 65; 9, с. 20].

Список літератури:

1. Грабович Григорій. Шевченко як міфотворець. Київ: Рад. письменник, 1991. 210 с.
2. Дзюба Іван, Жулинський Микола. На вічному шляху до Шевченка // Шевченко Тарас. Збір. творів у шести томах (видання, автентичне 1–6 томам «Повного збір. творів у дванадцяти томах»). Київ: Наукова думка, 2003. Т. I. 781 с.
3. Іванишин Петро. Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка. Дрогобич: Відродження, 2001. 173 с.
4. Клочек Григорій. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. Київ: Освіта, 1998. 384 с.
5. Пахаренко Василь. Незбагнений апостол. Черкаси: Брама-ІСУЕП, 1999. 295 с.
6. Семчишин Мирослав. Тисяча років української культури. Історичний огляд історичного процесу. 2-ге видання, фототипне. Київ: АТ «Друга рука», МП «Фенікс», 1993. 550 с.
7. Фащенко Василь. Історія української літератури ХХ віку. Програма. Одеса, 1998. 108 с.
8. Шевченко Тарас. Збір. творів у шести томах (видання, автентичне 1–6 томам «Повного збір. творів у дванадцяти томах»). Київ: Наук. думка, 2003. Т. 1. 784 с.
9. Шевченко Тарас. Збір. творів у шести томах (видання, автентичне 1-6 томам «Повного збір. творів у дванадцяти томах»). Київ: Наукова думка, 2003. Т. 2. 784 с.
10. Шевчук Валерій. «Personae verbum» (Слово іпостасне). Розмисел. Київ: «Твім інтер», 2001. 261 с.

**Lavreniuk V. V. NATIONAL CHARACTER AND THE CONCEPT OF THE PEOPLE
IN THE POETRY OF TARAS SHEVCHENKA**

The specified article is devoted to the topic of Taras Shevchenko's understanding of the Ukrainian national character, and his concept of the people is also defined and comprehensively analyzed on the basis of numerous examples of the poet's works: an unhealthy, rotten beginning not only in the servants of the "tsars, and therefore of Russia", but also in the broad masses of the people, poisoned by the spirit of slavery, in people whom he calls foolish children, because they do not know how to distinguish between true and false, high and low, often worshiping false and low, following the lead of false shepherds who gain cheap popularity for themselves by deception. Angrily characterizing these despicable representatives of the lordship, the poet speaks with even greater anger about the human population, because Shevchenko wants to awaken the dulled feelings of pride and conscience in the people with his bitter and merciless words, to teach the community to be not slaves, but citizens. This feature of Shevchenko's love as a multidimensional feeling, which includes both frantically, hyperbolically expressed love, and equally frantically, hyperbolically expressed hatred, is constantly noted in Kobzar's works.

The article also emphasizes that Taras Shevchenko constantly talks about the heroic principle in the national character, again seeing its duality in a slightly different, positive way: the Cossack soul preserved the main components of the all-Ukrainian mentality, especially democracy. Striving to "awaken, heal" the soul of Ukraine, Shevchenko constantly reminds us of the heroics of the national liberation war, the times of the "Night of Tarasova", Ivan Pidkova, and Haydamachchyna, and calls for a new struggle, which should "return the glory of Ukraine", and not the social moment is also excluded.

The article concludes that T. Shevchenko was accurate and truthful in his forecasts of the future of Ukraine, seeing her happiness in freedom from the shackles of autocracy and serfdom, admiring this free Ukraine, its cheerful people in cheerful villages (as he loves this epithet "fun", painting a happy, free person) and prophesying that this happiness will come to his native land.

The opinion that the essence of Shevchenko's poetry is not in myth-making, but in that cross-cutting idea that became the central nerve of his creativity, his social and political activity, his entire life, is also generalized.

Key words: *national character, the concept of the people, the future of Ukraine, freedom, democracy.*